

Datum
25 september 2006

Kenmerk
2006-0000314840

Onderdeel
CZW/CB en Kiesraad

Inlichtingen
Mr. A.P.
Krijnen/Mr.drs. D.C.J.
van Driel
T (070) 426 7791/
8874
F (070) 426 7655/

Blad
1 van 26

Aantal bijlagen
2

Bezoekadres
Herengracht 21
2511 EG Den Haag

Postadres
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Internetadres
www.minbzk.nl

Aan Burgemeester en wethouders van alle gemeenten,
c.c. de hoofden burgerzaken van alle gemeenten, de
Vereniging van Nederlandse Gemeenten en de
Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken

Onderwerp Circulaire voor de verkiezing van de leden van de
Tweede Kamer der Staten-Generaal op 22
november 2006

Doelstelling het geven van informatie

Juridische grondslag Geen

Relaties met andere circulaires Zie ook de circulaire van 5 januari 2006, nr. 2006-
0000003181, inzake de gemeenteraadsverkiezingen

Ingangsdatum Terstond

Geldig tot n.v.t.

Inhoud

1. Inleiding
2. Maatregelen ter bevordering van de beveiliging van stemmachines
3. Diverse onderwerpen
4. Toepasselijkheid circulaire gemeenteraadsverkiezingen
5. Voorlichting
6. Verkiezingen 2007
7. Informatiepunt Verkiezingen

Bijlage 1 Experiment "Stemmen in een Willekeurig Stemlokaal" (SWS)

Bijlage 2 Herindelingsverkiezingen



Circulaire van de Minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties en de Kiesraad van 22 september 2006 aan de gemeentebesturen, de hoofden burgerzaken van alle gemeenten, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken met betrekking tot de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer der Staten Generaal op 22 november 2006

1. Inleiding

In verband met de kabinetscrisis van juni 2006 zullen dit jaar vervroegde verkiezingen plaatsvinden voor de leden van de Tweede Kamer. Bij koninklijk besluit van 4 september 2006 (Staatsblad 421) is bepaald dat op 10 oktober de dag van kandidaatstelling zal zijn, waardoor de verkiezingen op woensdag 22 november zullen worden gehouden.

Met deze gezamenlijke circulaire van de Minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties en de Kiesraad wordt u geïnformeerd over nieuwe ontwikkelingen op het gebied van het kiesrecht en de verkiezingen. De circulaire strekt ertoe algemene informatie te verschaffen die van belang is voor een goede organisatie en een goed verloop van de verkiezingen.

In de circulaire wordt allereerst ingegaan op een aantal maatregelen die wenselijk zijn met het oog op de beveiliging van stembalies. Daarna komen diverse onderwerpen die voor de praktische voorbereiding en het verloop van de verkiezing voor gemeenten van belang zijn. De ervaringen opgedaan rondom de op 7 maart van dit jaar gehouden gemeenteraadsverkiezingen zijn hierin meegenomen. Vervolgens zal worden stilgestaan bij de communicatiecampagne van het Rijk met betrekking tot de verkiezingen. Ook zal worden vooruitgekeken naar de verkiezingen die in 2007 zullen plaatsvinden. Voor verdere vragen en opmerkingen kunt u terecht bij het Informatiepunt Verkiezingen, een gezamenlijk initiatief van de Kiesraad en het ministerie, ondergebracht bij het secretariaat van de Kiesraad.

Voorzover voor uw gemeente van toepassing zijn bij deze circulaire twee bijlagen opgenomen met informatie over het experiment Stemmen in een Willekeurig Stemlokaal (bijlage 1) en informatie over de herindelingsverkiezingen die in een aantal gemeenten plaatsvinden tegelijkertijd met de Tweede Kamerverkiezingen op 22 november (bijlage 2).

Er zullen vóór 22 november a.s. geen wijzigingen in de Kieswet, het Kiesbesluit of de modellenregeling (formulieren) worden doorgevoerd die voor u van belang zijn met het oog op de Tweede Kamerverkiezingen¹. Op dit moment liggen weliswaar verschillende wijzigingsvoorstellen ter behandeling in het parlement, maar deze

¹ Wel is onlangs het wetsvoorstel tijdelijke vervanging volksvertegenwoordigers wegens zwangerschap en bevalling of ziekte aanvaard, doch dit wetsvoorstel is voor u niet van belang in het kader van de organisatie en uitvoering van de Tweede Kamerverkiezingen.



zullen niet meer voor de verkiezingen worden behandeld. Voor wijzigingen in de regelgeving ten aanzien van Kiezen op Afstand wordt u verwezen naar dat deel van de circulaire (bijlage 1).

2. Maatregelen ter bevordering van de beveiliging van stemmachines

Onderstaande maatregelen hebben betrekking op de stemmachines die in beheer (en bezit) zijn bij de gemeenten. Voor machines die bij de leverancier in een centrale opslag staan, zijn deze maatregelen slechts deels van toepassing.

a. Aanbrengen verzegeling

In overleg en met goedkeuring van het ministerie zal uw leverancier overgaan tot verzegeling van stemmachines. Hiermee kan voorafgaand aan, tijdens en na het gebruik van de stemmachine eenvoudiger worden geconstateerd dat (een poging tot) manipulatie heeft plaatsgevonden. Voorafgaand aan de verzegeling zal de in de machine aanwezige 'embedded firmware' worden geverifieerd op de authenticiteit. In een dergelijke test kan worden vastgesteld of de op de machine geïnstalleerde 'embedded firmware' identiek is aan de door TNO goedgekeurde 'embedded firmware'. De leverancier van uw stemmachine zal contact met u opnemen om de benodigde afspraken hiervoor te maken.

b. Opslag

Buiten verkiezingen om dienen stemmachines zodanig te zijn opgeslagen dat deze niet toegankelijk zijn voor onbevoegde derden. Hiermee kan immers worden voorkomen dat onbevoegden zich toegang kunnen verschaffen tot de 'hardware' van de stemmachine. De stemgeheugens en de bijbehorende configuratieapparatuur dienen idealiter in een kluis te worden bewaard buiten de verkiezingen om. Dit verkleint de kans dat onbevoegden zich toegang tot het stemgeheugen kunnen verschaffen.

c. Configureren stemgeheugen

Ook bij het configureren van de stemgeheugens is het wenselijk een aantal veiligheidsmaatregelen in acht te nemen. Het is wenselijk dit te doen op een 'stand alone computer' en dit te laten verzorgen door reguliere medewerkers. Het inhuren van uitzendkrachten is af te raden. Na het configureren dient u de stemgeheugens weer in de kluis op te bergen.

d. Test TNO

TNO zal op verzoek van het ministerie een steekproefgewijze test uitvoeren om vast te stellen of de bovengenoemde veiligheidsmaatregelen adequaat zijn uitgevoerd en de stemmachine goed functioneert.

e. Beschikbaar stellen aan derden

Stemmachines mogen slechts bij verkiezingen worden gebruikt, indien de machine niet eerder voor ander doeleinden dan stemmingen is gebruikt (artikel J 15a



Kiesbesluit). U wordt verzocht stemmachines niet aan derden ter beschikking te stellen, ook niet voor demonstratiedoeleinden. Dit geldt ook voor stemmachines die u niet langer gebruikt. Eventuele toegang van onbevoegde derden tot de hard- en software van deze machines kan immers een risico voor de betrouwbaarheid van het stemproces opleveren. Mocht u hierover nog nadere vragen hebben, dan kunt u daarover contact opnemen met het eerder genoemde Informatiepunt. We verzoeken u ook contact te zoeken met het Informatiepunt als u wordt benaderd door derden met het verzoek een stemmachine ter beschikking te stellen.

3. Diverse onderwerpen die van belang zijn voor de voorbereiding en het verloop van de verkiezing

a. Verhuizing na de dag van kandidaatstelling

Een van de meest geuite klachten van kiezers in de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen betrof het geval dat zij niet konden stemmen in hun nieuwe gemeente na verhuizing. Veel kiezers die tussen de dag van de kandidaatstelling en de dag van de stemming naar een andere gemeente waren verhuisd, konden daar inderdaad niet stemmen omdat de peildatum voor het bepalen van de kiesgerechtigdheid, in verband met de organisatie van de verkiezingen, de dag van de kandidaatstelling is. De Kieswet stelt in artikel J 3 dat de kiezer aan de stemming deelneemt in de gemeente waar hij op de dag van de kandidaatstelling als kiezer is geregistreerd. Artikel J 7 vervolgt: "Ten minste veertien dagen voor de stemming ontvangt elke kiezer die bevoegd is aan de stemming deel te nemen, van de burgemeester van de gemeente waar hij op de dag van de kandidaatstelling als kiezer is geregistreerd, een oproepingskaart. (...)". Niet alleen kan men dus slechts in de 'oude' gemeente stemmen, de oproepingskaart wordt eveneens uitsluitend op het oude adres bezorgd. Indien een kiezer die verhuisd is niet zelf in de gelegenheid is zijn stem uit te brengen, rest hem bij gemeenteraadsverkiezingen enkel de mogelijkheid van het verlenen van een volmacht.

De verhuisproblematiek kan ook bij de aankomende Tweede Kamerverkiezingen voor sommige kiezers weer een punt van aandacht zijn, zij het dat het naar verwachting in veel mindere mate een probleem zal vormen. De kiezer kan namelijk bij de Tweede Kamerverkiezingen in tegenstelling tot bij gemeenteraadsverkiezingen ook stemmen in een andere gemeente dan waar hij op de dag van kandidaatstelling als kiezer is geregistreerd (en waar hij dus zijn oproepingskaart ontvangt). De kiezer dient hiertoe wel een kiezerspas aan te vragen. Met die kiezerspas kan hij binnen het gebied van het orgaan waarvoor de verkiezing wordt gehouden aan de stemming deelnemen in een stembureau naar keuze (artikel K 1 Kieswet)². In geval van

² Het gebruik van de kiezerspas dient te worden onderscheiden van het gebruik van de stempas in gemeenten die deelnemen aan het experiment met stemmen in een willekeurig stemlokaal op grond van de Experimentenwet Kiezen op Afstand, waarbij de kiezer in elk stemlokaal *binnen de eigen gemeente* zijn stem kan uitbrengen. Meer informatie daarover vindt u in bijlage 1 van deze circulaire.



Tweede Kamerverkiezingen kan de kiezer met gebruik van de kiezerspas in het gehele land stemmen. Indien een kiezer niet in de gelegenheid is een kiezerspas aan te vragen of in persoon aan de stemming deel te nemen, kan hij ten slotte altijd gebruik maken van de mogelijkheid om volmacht te verlenen. De schriftelijke volmacht kan – in tegenstelling tot de onderhandse volmacht – worden verleend aan een kiesgerechtigde binnen het gebied waarvoor de verkiezing wordt gehouden (artikel J 8, tweede lid, Kieswet). De kiezer is bij het verlenen van een schriftelijke volmacht in geval van Tweede Kamerverkiezingen dus niet gebonden aan gemeentegrenzen. Het verdient aanbeveling hier in uw voorlichting naar de kiezers bij stil te staan.

b. Verkrijgbaarheid formulieren

Voor de goede orde zij er op gewezen dat kiezers in alle gemeenten, dus niet enkel bij de hoofdstembureaus, ondersteuningsverklaringen kunnen afleggen conform het model H 4. Kiezers die een ondersteuningsverklaring wensen af te leggen, dienen deze binnen een termijn van zeven dagen voorafgaande aan de dag van kandidaatstelling of op de dag van kandidaatstelling te ondertekenen ter secretarie van de gemeente waar zij als kiezer zijn geregistreerd. Alleen de hoofdstembureaus van de 19 kieskringen dienen te beschikken over de voor de kandidaatstelling vereiste formulieren.

c. Ronselen van ondersteuningsverklaringen en volmachten

Verschillende gemeenten hebben in de aanloop naar en na afloop van de dag van stemming bij de gemeenteraadsverkiezingen melding gemaakt van (een vermoeden van) ronselpraktijken. Dit betrof zowel het ronselen van ondersteuningsverklaringen als het ronselen van volmachten. Een enkele keer betrof het een andere wijze van pogingen tot verkiezingsfraude. In de meeste gevallen is uiteindelijk door de burgemeester aangifte gedaan. Met het oog op het noodzakelijke vertrouwen van kiezers in het verkiezingsproces verdient het doen van aangifte aanbeveling. De Minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties heeft dan ook bij de Minister van Justitie aangedrongen op het belang van een opsporings- en vervolgingsonderzoek door het Openbaar Ministerie. In sommige gemeenten loopt op dit moment nog een justitieel onderzoek. Het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en de Kiesraad zouden graag op de hoogte worden gehouden van de afloop van dergelijke zaken. De Minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties heeft de Kiesraad verzocht advies uit te brengen over het ronselen van ondersteuningsverklaringen en het ronselen van volmachtstemmen. De Kiesraad is van plan de gang van zaken bij de komende Tweede Kamerverkiezing bij zijn advies te betrekken. U wordt dan ook verzocht melding te maken van eventuele (vermoedens) van ronselpraktijken of andere gevallen van verkiezingsfraude bij het Informatiepunt Verkiezingen.

Ronselen komt over het algemeen meer voor bij gemeenteraadsverkiezingen dan bij andere verkiezingen. Niettemin verdient het aanbeveling ook bij de aanloop naar de

Tweede Kamerverkiezingen waar mogelijk maatregelen te nemen ter voorkoming van het ronselen. Allereerst is van belang dat ter zake goede voorlichting wordt verstrekt aan de kiezers, met name ten aanzien van het gebruik van volmachten. Zo mag een kiezer niet meer dan twee aanwijzingen als gemachtigde aannemen en mag de volmachtstem uitsluitend tegelijk met de eigen stem worden uitgebracht (artikel L 4 jo. L 3 Kieswet).

Daarnaast is het van groot belang dat u de door u benoemde stembureauleden op dit punt van een zorgvuldige instructie voorziet. Zo dienen stembureauleden alleen volledig ingevulde en door zowel de volmachtgever als de gevolmachtigde ondertekende, in volmachten omgezette oproepingskaarten te accepteren. De voorzitter van het stembureau is bevoegd van de kiezer te verlangen dat hij zich legitimeert (artikel J 24, tweede lid, Kieswet). Het verdient aanbeveling de voorzitter te instrueren dat hij of zij in ieder geval om legitimatie verzoekt indien een kiezer twee volmachten met zich meedraagt. Ook doet u er goed aan in uw voorlichting de kiezers hierop te wijzen.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen is de vraag gerezen of kiezers, bij voorbeeld als zij niet in staat zijn de stemmachine te bedienen, in het stemlokaal aan een ander door middel van het ondertekenen van de oproepingskaart volmacht kunnen verlenen. Op zichzelf is het niet verboden dat een kiezer pas in het stemlokaal een volmacht verleent. Het initiatief dient hier echter wel altijd uit te gaan van de betrokkene. Het is niet de bedoeling dat leden van een stembureau hier actief wijzen op deze mogelijkheid. Ook is het niet aan het stembureau om de redenen voor het verlenen van een volmacht te beoordelen: als aan de vereisten is voldaan, dient de volmacht te worden geaccepteerd. Alleen kiezers die vanwege hun lichamelijke gesteldheid bijstand nodig hebben, mogen worden geholpen bij de bediening van de stemmachine.

Het is van groot belang dat de stembureauleden de bepalingen uit Hoofdstuk L van de Kieswet naleven en erop toezien dat er geen strafbare feiten worden gepleegd (verwezen zij naar hoofdstuk Z van de Kieswet).

d. Stembureau en stemlokaal

De aanwezigheid van voldoende ervaring binnen een stembureau is van groot belang. Dit kan onder andere worden bereikt door personen die reeds ervaring hebben opgedaan als stembureaulid bij een ander stembureau in te delen. De samenstelling van stembureau's dient zorgvuldig te geschieden. In het verleden was in de Kieswet opgenomen dat de leden van de raad in principe lid en zelfs voorzitter waren van een stembureau. Bij de kieswetwijziging van 1989 is deze bepaling vervallen en bepalen B&W wie zij als stembureaulid benoemen. Veel gemeenteraadsleden nemen echter nog altijd zitting in een stembureau. Hiertegen bestaan geen wettelijke belemmeringen. Wel is het uitdrukkelijk in de Kieswet geregeld dat de leden van het stembureau tijdens de uitoefening van hun functie geen blijk van hun politieke gezindheid mogen geven (artikel J 14). Voorts is in de Kieswet geregeld dat de bezetting van het stembureau in het stemlokaal te allen tijde dient te bestaan uit drie personen (artikel J 12). Artikel Z 10 van de Kieswet stelt

stembureauleden zelfs strafbaar indien zij gedurende de zitting buiten noodzaak afwezig zijn zonder dat in vervanging is voorzien. Dit is allereerst van belang omdat de stembureauleden zijn aangesteld het vrije en geheime karakter van de verkiezingen en een goed verloop van het verkiezingsproces te waarborgen.

Daarvan is afgeleid dat stembureauleden ook elkaars handelingen moeten kunnen controleren. Het is in dat verband noodzakelijk dat de opstelling van de leden en de stemmachine (of stembus) dusdanig is dat deze controle ook daadwerkelijk mogelijk is, dat wil zeggen dat de stembureauleden elkaar en de stemmachine goed kunnen zien. Artikel J 16, vierde lid, Kieswet vereist voorts dat de tafel voor het stembureau zo is geplaatst dat ook de kiezers de verrichtingen van het stembureau kunnen gadeslaan. Een opstelling waarbij de drie stembureauleden naast elkaar achter een tafel plaatsnemen met op een van de kopse kanten van de tafel de stemmachine, wordt aanbevolen.

Ten slotte wordt u verzocht goede nota te nemen van artikel J 18 van het Kiesbesluit. Dat artikel regelt dat in elk stemlokaal instructiemateriaal aanwezig is ter voorlichting van de kiezer over het gebruik van de stemmachine en dat bij elke stemmachine de gebruiksaanwijzing is aangebracht. Uitleg aan kiezers die daaraan behoefte hebben, mag niet achter de stemmachine zelf gebeuren omdat daarmee de keuze van de kiezer zou kunnen worden beïnvloed. Gemeenten waar wordt gestemd met Sdu-stemmachines worden in het bijzonder gewezen op artikel J 18, derde lid, van het Kiesbesluit. Bij de Sdu-stemmachines ziet de kiezer eerst een scherm met alleen maar lijstnummers (met eventueel aanduidingen); nadat hij één daarvan geselecteerd heeft, komt de kandidatenlijst in beeld en kan hij een keuze maken. Het is van belang dat de kiezer een zo volledig mogelijk overzicht heeft van alle kandidaten waaruit hij een keuze kan maken. Het Kiesbesluit regelt daarom dat bij dergelijke stemmachines altijd een overzicht van alle kandidatenlijsten goed zichtbaar wordt bevestigd.³ Bij de gemeenteraadsverkiezingen is gebleken dat dit voorschrift niet in alle gevallen werd gevolgd. In de meest optimale situatie passen de kandidatenlijsten op de binnenkant van de stemmachine. Indien dat gelet op de omvang en het formaat van de lijsten niet mogelijk is, dient u de lijsten zo dicht mogelijk bij het apparaat te bevestigen.

e. Controle van de stemmachine voorafgaande aan de stemming

De voorzitter van het stembureau plaatst 's ochtends het stemgeheugen in de stemmachine (het al gebruiksklaar maken van de stemmachine de dag tevoren wordt afgeraden). Indien de stemmachine is verzegeld, controleert de voorzitter of het zegel intact is en of de unieke code van het zegel klopt met de code die bij het serienummer van de stemmachine hoort. Vervolgens controleert hij of er zich stemmen in het geheugen bevinden (artikel J 20 Kiesbesluit). Ook controleert hij of de op de machine aangebrachte beveiliging intact is. Hiervan moet aantekening worden gemaakt in het proces verbaal. Indien de beveiliging ontbreekt of er al stemmen aanwezig zijn op de stemmachine, kan deze stemmachine niet worden

³ De stemmachine van NEDAP toont alle kandidatenlijsten op het stemvel.



gebruikt en meldt de voorzitter dit onmiddellijk aan burgemeester en wethouders. Zij dragen vervolgens zorg voor vervanging of reparatie.

f. Het geheime karakter van de stemming

In het kader van de gemeenteraadsverkiezingen zijn bij het Informatiepunt Verkiezingen verscheidene vragen van kiezers binnengekomen over het geheime karakter van de stemming, met name waar het het gebruik van volgnummers betreft. Artikel J 15 van de Kieswet beschrijft de procedure zoals die in het stemlokaal wordt gevolgd. De kiezer overhandigt bij binnenkomst zijn oproepingskaart aan de voorzitter van het stembureau. Deze noemt dan het nummer waaronder de kiezer volgens de oproepingskaart in het afschrift van gegevens uit het GBA voorkomt. Het tweede lid van het stembureau noemt de naam die in het afschrift bij dat nummer is vermeld. De voorzitter controleert daarop de naam aan de hand van de oproepingskaart. Het tweede lid van het stembureau houdt aantekening dat de kiezer zich heeft aangemeld door in het afschrift van gegevens naast de naam van de kiezer een paraaf te plaatsen. Vervolgens overhandigt de voorzitter aan de kiezer een volgnummer. Na afgifte van dat volgnummer aan het derde lid van het stembureau geeft deze de machine vrij voor gebruik door de kiezer (artikel J 21 Kiesbesluit).⁴ Door deze procedure ontstaat bij sommige kiezers de indruk dat door het stembureau kan worden nagegaan op wie zij hebben gestemd. Er wordt door deze kiezers een koppeling gelegd tussen het volgnummer en het uitbrengen van hun stem. Het spreekt voor zich dat niet kan worden nagegaan op welke kandidaat een kiezer heeft gestemd. Dat zou immers in strijd zijn met het grondwettelijk verankerde geheime karakter van de stemming. De uitgebrachte stem wordt in het geheugen van de stemmachine in willekeurige volgorde opgeslagen, zodat deze niet tot de kiezer te herleiden zijn. Dat is één van de voorwaarden waaraan een stemmachine moet voldoen, wil deze door de Minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties worden goedgekeurd voor gebruik.⁵ Alvorens goedkeuring wordt verleend, wordt de stemmachine getest door een onafhankelijke keuringsinstantie (TNO). Het verdient aanbeveling hier in uw voorlichting aan de stembureauleden op in te gaan, zodat zij eventuele vragen en zorgen van kiezers op dit punt adequaat kunnen beantwoorden dan wel wegnemen.

g. Betekenis van de blanco stem

Een andere veel gestelde vraag betrof die naar de betekenis van een blanco stem voor de uitslag. Bij elke verkiezing bestaat de mogelijkheid blanco te stemmen. In het geval een blanco stem wordt uitgebracht, wordt deze als een ongeldige stem gezien (artikel N 4, tweede lid, onder b, jo. derde lid, Kiesbesluit). De Grondwet schrijft voor

⁴ Het gebruik van volgnummers vindt alleen plaats bij het stemmen door middel van een stemmachine, niet bij het stemmen middels stembiljetten. De praktijk is echter dat vrijwel alle gemeenten stemmachines gebruiken en dus met volgnummers werken.

⁵ Vgl. artikel J 33 Kieswet en J 14 Kiesbesluit, alsmede de Regeling voorwaarden en goedkeuring stemmachines 1997.

dat de Tweede Kamer uit 150 leden bestaat. Derhalve moeten bij een verkiezing alle zetels worden toegewezen. Een blanco stem heeft als zodanig geen effect op de zetelverdeling en wordt dus niet meegenomen bij het vaststellen van de uitslag (in die zin als zou een aantal zetels onbezet blijven). Een blanco stem wordt wel meegenomen bij het bepalen van de opkomst. Het uitbrengen van een blanco stem heeft geen enkele invloed op de zetelverdeling en begunstigt dus ook niet de grote partijen, zoals soms wel wordt beweerd. Tot op heden werd het aantal blanco stemmen niet officieel vastgesteld bij de vaststelling van de uitslag. Gezien de blijvende aandacht voor blanco stemmen heeft de Minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties naar aanleiding van een advies van de Kiesraad een wetsvoorstel toegezegd om dit te veranderen. Deze wetswijziging moet het mogelijk maken dat het centraal stembureau het aantal uitgebrachte blanco stemmen als aparte categorie vaststelt bij de bepaling van de uitslag van de verkiezingen, zonder dat dit van invloed is op de zetelverdeling. Dit wetsvoorstel zal echter niet worden behandeld voor de aankomende Tweede Kamerverkiezingen op 22 november. Niettemin is het raadzaam in uw voorlichting aandacht te besteden aan bovenvermelde informatie over de betekenis van de blanco stem, zowel richting kiezers als richting stembureauleden. Het Informatiepunt Verkiezingen heeft geconstateerd dat in sommige gevallen stembureauleden kiezers hierover onjuiste informatie hebben verstrekt.

Het kan voorkomen dat een kiezer, nadat hem een volgnummer is overhandigd, weigert van de machine gebruik te maken (of nadat aan hem een stembiljet is overhandigd, hij weigert dit in de bus te steken). Het is niet toegestaan dat het stembureau lid dat de machine bedient in dat geval op de blanco knop drukt. Dat mag evenmin als een kiezer een bepaalde kandidaat selecteert, maar niet op de stem knop drukt; uiteraard mag ook de stem knop dan niet door het stembureau lid worden ingedrukt. Van deze weigering te stemmen moet aantekening worden gemaakt in het proces-verbaal. Er is geen sprake van een uitgebrachte stem. Het proces-verbaal moet dan ook een verschil tonen tussen het aantal uitgereikte volgnummers en het aantal uitgebrachte stemmen.

h. Bezwaren van kiezers

Ook van het feit dat kiezers weigeren van de stemmachine gebruik te maken, moet door de voorzitter aantekening worden gehouden in het proces-verbaal (artikel J 22 van het Kiesbesluit). Als kiezers bezwaar maken (mondeling of schriftelijk) tegen het gebruik van stemmachines wordt dit eveneens in het proces verbaal vermeld (artikel J 35 van de Kieswet). Het is niet wenselijk dat de leden van het stembureau in discussie gaan met kiezers over de gang van zaken in het stembureau. Indien kiezers op enigerlei wijze de gang van zaken in het stemlokaal verstoren, is de voorzitter bevoegd de stemming te schorsen (artikel J 38 Kieswet).

i. Verzoeken om hertelling

Kiezers zijn bevoegd om gedurende de hele tijd dat het stembureau zitting houdt in het stemlokaal te vertoeven, dus ook tijdens het tellen van de stemmen. De aanwezige kiezers kunnen ook tijdens het tellen van de stemmen bezwaren aantekenen. Een hertelling kan echter niet worden aangevraagd; hooguit kan een extra uitdraai worden gemaakt van de uitslag, doch deze zal per definitie identiek zijn aan de eerdere uitdraai. De bezwaren i.c. het verzoek om hertelling zal uiteraard wel in het proces-verbaal moeten worden vermeld. Het stembureau kan de eventueel aanwezige kiezers er op wijzen dat slechts het centrale stembureau (bij de Tweede Kamerverkiezingen is dat de Kiesraad) kan besluiten tot een hertelling (artikel P 21 van de Kieswet). Bij gebruik van stemmachines kan dit nader onderzoek aan de stemmachines en de stemgeheugens omvatten. Het centraal stembureau zal alleen tot hertelling over gaan als er een ernstig vermoeden bestaat dat bij de stemopneming zodanige fouten zijn gemaakt dat zij van invloed op de zetelverdeling kunnen zijn.

j. Het gebruik van mobiele stembureaus

Een mobiel stembureau (artikel K 13 Kieswet) is een stembureau dat uitsluitend bestemd is voor het uitbrengen van een stem met behulp van een kiezerspas of een stempas (in gemeenten die deelnemen aan het experiment SWS) en dat op de dag van de stemming achtereenvolgens op verschillende plaatsen kan worden gestationeerd. Mobiele stembureaus dienen als aanvulling op het bestaande bestand van stembureaus. Een mobiel stembureau kan bijvoorbeeld worden ingericht op een publiek trekkende locaties of worden ingezet om het stemmen door personen die minder mobiel zijn eenvoudiger te maken. Het college van burgemeester en wethouders kan tot aanwijzing van een mobiel stembureau besluiten. Doet het college dit, dan moet de burgemeester dit ten minste twee weken voor de stemming bekend maken. In die bekendmaking moet ook worden aangegeven op welke plaatsen en op welke tijdstippen het mobiel stembureau zal worden gestationeerd. Het college van burgemeester en wethouders stelt de zittingstijden van het mobiele stembureau vast. Voor mobiele stembureaus kunnen aangepaste openingstijden gelden. Zij kunnen eerder dan 7.30 worden opengesteld. Zij mogen echter niet later dan 21.00 geopend zijn. Bij mobiele stembureaus die eerder dan 21.00 gesloten zijn, vindt de stemopneming om 21.00 plaats op een door burgemeester en wethouders vast te stellen en bekend te maken plaats. Voordat een mobiel stembureau naar een andere standplaats vertrekt, wordt de stemmachine in tegenwoordigheid van de aanwezige kiezers door de voorzitter van het stembureau geblokkeerd. De sleutel waarmee de stemmachine wordt vrijgegeven en geblokkeerd, wordt tijdens het verplaatsen naar de volgende standplaats door de voorzitter bewaard. Na aankomst op de nieuwe standplaats draagt de voorzitter er zorg voor dat de stemmachine kan worden vrijgegeven; zie artikel K 1 van het Kiesbesluit.⁶ Formeel gezien is sprake van één zitting van het stembureau. Er is geen sprake van een schorsing van de

⁶ In een mobiel stembureau kan ook met stembiljetten worden gestemd, zie artikel K 13 Kieswet.

stemming in de zin van de Kieswet. Feitelijk doet zich tijdens het verplaatsen van het mobiele stembureau een blokkade van de stemming voor.

Het is mogelijk dat de kiezer in een mobiel stembureau een volmachtstem voor een ander uitbrengt, mits hiervoor in het geval van een kiezerspas de schriftelijke aanvraagprocedure is gevolgd. In het geval een volmachtstem wordt uitgebracht in combinatie met een stempas is binnen de eigen gemeente een onderhandse volmacht voldoende.

k. Vernietiging van stembescheiden

Na elke verkiezing rijzen er vragen over de termijn die gehanteerd moet worden voor het vernietigen van stembescheiden (artikel N 12 Kieswet). In de circulaire van 5 januari 2006 is door de minister aangegeven dat een wijziging van de Kieswet zal worden voorbereid waarin de termijn op drie maanden wordt gesteld. Vooruitlopend op deze wetswijziging, die niet voor 22 november a.s. zal worden behandeld, wordt u dringend verzocht reeds een termijn van drie maanden aan te houden inzake de vernietiging van stembescheiden.

4. Toepasselijkheid circulaire gemeenteraadsverkiezingen

De circulaire van 5 januari 2006 van de Minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties aan de gemeenten met het oog op de gemeenteraadsverkiezingen van 7 maart 2006 bevat een aantal onderdelen die voor de aankomende Tweede Kamerverkiezingen onverkort relevant zijn. Teneinde alle relevante informatie in één circulaire beschikbaar te stellen, is er voor gekozen deze onderdelen hier te herhalen.

4.1 Bevordering van de opkomst

Gemeenten trachten op verschillende manieren de opkomst. Het is gebleken dat een aantal gemeenten daarbij middelen overwegen die niet eerder zijn toegepast zoals loterijen, het geven van cadeautjes aan stemmers en cell broadcasts (berichtjes die worden gestuurd aan alle mobiele telefoons die zich binnen een bepaald grondgebied bevinden). Bij het gebruik van innovatieve methoden om de opkomst te vergroten past enige terughoudendheid. Het is immers aan de kiezers zelf om te besluiten zijn stem uit te brengen. Het bevoordelen van stemmers ten opzichte van niet stemmers door de overheid is daarom niet gewenst. Ook moet rekening worden gehouden met privacy-aspecten alvorens u tot dergelijke acties overgaat.

In het kader van de opkomstbevordering en ondersteuning van politieke partijen kunt u, zoals gebruikelijk, verkiezingsborden plaatsen waarop de politieke partijen hun posters kunnen plakken. Het komt de overzichtelijkheid ten goede als u zelf op deze borden aangeeft dat deze bedoeld zijn voor de Tweede Kamerverkiezingen van 22 november 2006. Ook kunt u daarbij een oproep plakken om te gaan stemmen. U kunt daarbij gebruik maken van het materiaal dat u aangeleverd krijgt via de voorlichtingscampagne.

In de circulaire van 23 maart 2004, nr. CZW04/20967, van de Minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties bent u er reeds op gewezen dat het niet wenselijk is dat in en rondom stemlokalen propaganda wordt gevoerd (folders uitdelen) of andere acties worden ondernomen zoals inzamelingen voor een goed doel. Artikel J 36 van de Kieswet schrijft voor dat in het stemlokaal geen activiteiten worden ontplooid die erop gericht zijn de kiezers in hun keuze te beïnvloeden. Het stemproces ter uitoefening van het kiesrecht moet ongestoord kunnen plaatsvinden en niet (mogelijk) worden beïnvloed door factoren en activiteiten die daar geheel los van staan. U wordt dan ook verzocht de stembureauleden op dit punt te instrueren en hen zondig te ondersteunen bij het uitvoeren van dit beleid.

4.2 Stemmen door kwetsbare groepen

Op grond van artikel J 4, tweede lid, van de Kieswet dienen burgemeester en wethouders er zorg voor te dragen, dat zoveel mogelijk stembureaus zodanig zijn gelegen en ingericht dat zij geschikt zijn voor kiezers met lichamelijke gebreken. Locaties dienen dus te worden geselecteerd op toegankelijkheid of moeten toegankelijk worden gemaakt voor kiezers met een handicap. Bij het toegankelijk maken van stembureaus kunt u denken aan een oprijplank bij opstapjes of drempels, goede verlichting in het stembureau, een loep bij het stempaneel of het stembiljet en eventueel een extra leeslamp. Het Landelijk Bureau Toegankelijkheid heeft hierover in 2004 een brochure uitgegeven waarin verder wordt ingegaan op de toegankelijkheidsrichtlijnen voor stembureaus. Deze brochure is nog steeds te bestellen bij het LBT, Postbus 1440, 3600 BK Maarssen, 0346 - 59 01 15, info@lbt.nl, www.lbt.nl.

In uw eigen voorlichting kunt u kiezers attent maken op stemlokalen die met name geschikt zijn voor kiezers met lichamelijke gebreken (dan wel van andere stemlokalen hun ongeschiktheid op dit punt benadrukken). Voor kiezers bestaat dan immers de mogelijkheid een kiezerspas aan te vragen. In gemeenten die deelnemen aan het experiment met stemmen in een willekeurig stemlokaal is dat laatste zelfs niet nodig. Deelname aan dit experiment biedt u mogelijkheden om de toegankelijkheid van het stemproces voor gehandicapten te optimaliseren. Daarnaast wordt speciaal uw aandacht gevraagd voor het bestaan van een stemmachine die geschikt is voor gebruik door visueel gehandicapten omdat hij is voorzien van een koptelefoon en zogenaamde tactiele toetsen. Hiermee is bij de gemeenteraadsverkiezingen van 7 maart 2006 op beperkte schaal geëxperimenteerd door gemeenten. Met de aanschaf van een dergelijke machine in combinatie met goede voorlichting kunt u het voor deze groep kiezers mogelijk maken zelfstandig hun stem uit te brengen.

In de praktijk van verzorgingsinstellingen, verpleegtehuizen en psychiatrische inrichtingen doen zich regelmatig vragen voor rond het vermogen van de bewoners om hun wil ten aanzien van het uitoefenen van het kiesrecht zelfstandig te bepalen. Er zij op gewezen dat ook voor deze groep kiezers het aan de betrokken kiezer zelf moet worden overgelaten of hij aan de stemming wenst deel te nemen. Het is

derhalve niet aan het personeel van de instellingen om initiatieven te ontplooiën om voor deze kiezers bij volmacht te stemmen. Ook is het niet toegestaan dat bijvoorbeeld familieleden van deze personen stemmen met gebruikmaking van een algemene volmacht. Stemmen voor een ander is namelijk alleen mogelijk met een volmacht in de zin van hoofdstuk L van de Kieswet. Met name daar waar stembureaus zich in of in de nabijheid van dergelijke instellingen bevinden, dienen stembureauleden op dit punt extra alert zijn. Een ander hiermee samenhangend punt betreft de tijdige verspreiding van oproepingskaarten onder de bewoners van deze instellingen. Het is gebleken dat de oproepingskaarten in instellingen door het personeel regelmatig pas op of vlak voor de dag van de stemming onder de bewoners worden verspreid. Gevolg hiervan is dat bewoners hierdoor mogelijk worden belemmerd in het geven van een volmacht aan de persoon van hun voorkeur. Gezien de verantwoordelijkheid van de burgemeester voor het bezorgen van de oproepingskaarten (artikel J 7 Kieswet) wordt u verzocht aan deze problematiek in uw eigen voorlichting aandacht te besteden.

5. Voorlichting

Het ministerie van BZK organiseert wederom een uitgebreide voorlichtingscampagne onder de slogan "U heeft het voor het zeggen" (zie ook de website www.uheefthetvoorhetzeggen.nl). Hierbij zal gebruik worden gemaakt van radio, televisie, internet, posters en overig voorlichtingsmateriaal. Daarnaast worden jongeren apart benaderd. Zoals gebruikelijk zal het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) scholierenverkiezingen organiseren. De scholen worden hiervoor rechtstreeks benaderd.

Op korte termijn zal de binnen uw gemeente voor voorlichtingsvraagstukken verantwoordelijke ambtenaar rechtstreeks worden benaderd met nadere informatie over de campagne van het Rijk. Het is dan mogelijk om algemeen voorlichtingsmateriaal van internet te downloaden en aan te passen aan de huisstijl van uw gemeente.

6. Verkiezingen 2007

In 2007 zullen de verkiezingen voor de leden van de Provinciale Staten worden gehouden. Voor de goede orde volgen onderstaand nog de belangrijkste data voor deze verkiezingen.

Laatste dag indienen verzoek registratie aanduiding:	maandag 11 december 2006
Dag van kandidaatstelling:	dinsdag 23 januari 2007
Dag van stemming:	woensdag 7 maart 2007
Dag van eerste samenkomst:	donderdag 15 maart 2007



De registratieverzoeken voor de statenverkiezingen kunnen slechts worden ingediend bij de hoofdstembureaus van de provinciehoofdsteden. De kandidaatstelling vindt plaats bij de hoofdstembureaus van de 19 kieskringen.

Op dinsdag 29 mei zullen de Provinciale Staten een nieuwe Eerste Kamer kiezen. Bij die niet-rechtstreekse verkiezing spelen de gemeenten geen rol, gelet op het kiezerscorps (de Staten). Registratieverzoeken worden gericht aan de Kiesraad, kandidaatstelling vindt plaats bij de commissaris van de Koningin.

7. Informatiepunt Verkiezingen

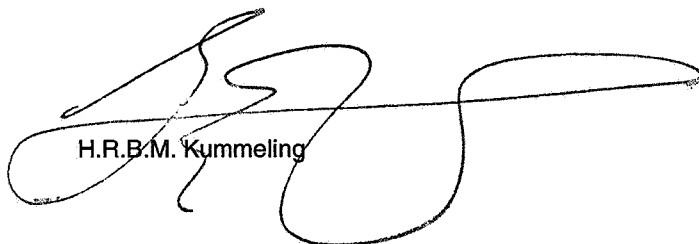
Voor al uw verdere vragen kunt u terecht bij het Informatiepunt Verkiezingen, een gezamenlijke instelling van de Kiesraad en het ministerie van BZK. Het Informatiepunt is te bereiken via 070 – 426 6266 of via kiesraad@minbzk.nl. Daarnaast zij ook verwezen naar de algemene informatie op www.kiesraad.nl. Deze circulaire zal onder andere vanaf die website te downloaden zijn.

DE MINISTER VOOR BESTUURLIJKE VERNIEUWING EN
KONINKRIJKSRELATIES,
voor deze,
de directeur Constitutionele Zaken en Wetgeving,



H.P. Heida

DE VOORZITTER VAN DE KIESRAAD,



H.R.B.M. Kummeling

Bijlage 1 Experiment Stemmen in een Willekeurig Stemlokaal (SWS)

1. Inleiding

Na experimenten in 2004, 2005 en bij de gemeenteraadsverkiezingen in 2006 zal er bij de Tweede Kamerverkiezingen van 22 november 2006 wederom een experiment met 'stemmen in een willekeurig stemlokaal' (SWS) plaatsvinden. De Minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties (BVK) heeft in zijn brief van 18 juli 2006 alle gemeenten de gelegenheid gegeven om zich aan te melden voor het experiment SWS. Het experiment bij de Tweede Kamerverkiezingen wordt gehouden omdat door de vervroegde verkiezingen het wetsvoorstel om SWS landelijk in te voeren niet tijdig behandeld kan worden.

Op dit moment hebben zich ruim 200 gemeenten voorlopig aangemeld voor deelname aan het experiment. Op www.minbzk.nl/koa kunt u een overzicht van de aangemelde gemeenten vinden.

Het doel van het experiment is vastgelegd in het Tijdelijk experimentbesluit Kiezen op Afstand en luidt:

- a. nagaan of het stemmen in een willekeurig stemlokaal het deelnemen aan de verkiezing toegankelijker maakt voor de kiezers;
- b. vaststellen of de organisatorische consequenties en de financiële en administratieve lasten voor de overheid in redelijke verhouding staan tot de meerwaarde die het stemmen in een willekeurig stemlokaal heeft voor de kiezer.

In de circulaire van 5 januari 2006, nr. 2006-0000003181, ten behoeve van de gemeenteraadsverkiezingen is er uitgebreid ingegaan op de veranderingen die in het verkiezingsproces optreden bij deelname aan het experiment bij SWS. De informatie uit die circulaire is nog steeds van toepassing. Vandaar dat dit deel van de circulaire slechts ingaat op de verschillen tussen SWS bij gemeenteraadsverkiezingen en bij Tweede Kamerverkiezingen en op een aantal aanpassingen die zijn doorgevoerd om het verkiezingsproces beter te laten verlopen.

In dit deel van circulaire zal op de volgende onderdelen worden ingegaan:

- inhoudelijke onderwerpen, aanpassing regelgeving:
 - o aanvraag van de vervangende stempas
 - o stempas
 - o kiezerspas
 - o RIS
- ervaringen bij het experiment bij de gemeenteraadsverkiezingen 2006;
- opzet van de evaluatie;
- informatievoorziening en communicatie;
- experiment bij de Provinciale Statenverkiezingen van 7 maart 2007.

2. Inhoudelijke onderwerpen

In deze paragraaf worden een aantal wijzigingen in de regelgeving behandeld. Het Tijdelijk experimentenbesluit KoA is reeds aangepast (subparagraaf 2.1). De Tijdelijke experimentenregeling zal op korte termijn aangepast worden (subparagrafen 2.2 en 2.3). Daarnaast wordt er in deze paragraaf ingegaan op de procedure aangaande het verstrekken van een kiezerspas bij SWS.

2.1 Termijn aanvraag vervangende stempas

Indien een kiezer zijn stempas kwijtraakt, kan hij op grond van artikel 5 van het Tijdelijk experimentenbesluit KoA een nieuwe stempas aanvragen. Artikel 5 van het Tijdelijk experimentenbesluit is inmiddels gewijzigd (Stb. 2006, 410). In plaats van drie dagen voor dag van stemming zal de kiezer tot vijf dagen voor de dag van stemming een vervangende stempas kunnen aanvragen. De drie dagen termijn heeft namelijk als gevolg dat als de dag van stemming op een dinsdag of woensdag is, de termijn eindigt in het weekend. Tevens wordt er op deze manier aangesloten bij het wetsvoorstel SWS waarin ook de periode van vijf dagen is opgenomen.

Op grond van lid 2 van artikel 5 kan deze periode door middel van een besluit van de burgemeester worden verlengd tot maximaal één dag (dinsdag 21 november) voor de dag van stemming. Indien de burgemeester hier gebruik van maakt, krijgen kiezers maximaal de tijd om bij verlies of om een andere reden een vervangende stempas aan te vragen. Indien een dergelijk besluit wordt genomen, is het aanbevelenswaardig om een eindtijd in het besluit op te nemen. Bij toezending van de stempas wordt van dit besluit mededeling gedaan.

2.2 De stempas

In bijlage 1 van de Tijdelijke experimentenregeling KoA worden de eisen opgesomd die aan de stempas worden gesteld. Gezien de ervaringen die zijn opgedaan bij de gemeenteraadsverkiezingen, zijn er enkele kleine wijzigingen doorgevoerd in de gegevens die de stempas moet bevatten:

1. De eerste wijziging is het schrappen van het vereiste dat de eerste voornaam van de kiezer op de stempas moet staan. Hiervoor in de plaats komen de volgende gegevens: de voorletters van de kiezer en het geslacht van de kiezer (nummers 8 en 9 van de nieuwe bijlage 1).
2. Het is niet meer verplicht dat het productienummer van de producent op de stempas staat.
3. De formulering van de vermelding van de locatie van een stembureau is aangepast (nummer 16 nieuwe bijlage).

Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 zijn er vier bedrijven geweest die een stempas hebben aangeboden te weten: SDU Uitgevers, Procura, Joh. Enschedé en Centric (drukkerij Joos). Naast deze stempasleveranciers zal het CIB bij de komende verkiezingen ook een stempas aanbieden. De deelnemende gemeenten moeten op

grond van artikel 3 van de Tijdelijke experimentenregeling KoA zelf het model van de stempas vaststellen.

Als bijlage bij deze circulaire is het overzicht van de gegevens die op een stempas moeten staan toegevoegd (bijlage 1 van de Tijdelijke experimentenregeling KoA).

2.3 Het register van ingetrokken stempassen (RIS)

Bij het experiment wordt gebruik gemaakt van een zogenaamd *negatief* register, het register van ingetrokken stempassen (RIS). In dit register zijn de vervallen verklaarde stempassen opgenomen, bijvoorbeeld als gevolg van verlies, diefstal of intrekking van de kiesgerechtigdheid. De stempas is dan geblokkeerd, waardoor er niet meer mee gestemd kan worden. Tot een bepaald aantal kalenderdagen⁷ vóór de verkiezingsdatum kan een kiezer een vervangende stempas aanvragen bij de gemeente. Het register van ingetrokken stempassen dient vóór de verkiezing te worden vemenigvuldigd en gedistribueerd naar ieder stembureau binnen de gemeente.

De gegevens die het RIS moet bevatten zijn door de aanpassing van de eisen aan de stempas ook gewijzigd.

Het RIS dient minimaal de volgende gegevens te bevatten:

- het volgnummer van de stempas, de gemeentecode en het stemdistrictnummer;
- naam, voorletters, geslacht en geboortedatum van de kiezer;
- de reden waarom er een vervangende stempas is ingetrokken;
- de naam of het kenmerk van de ambtenaar die het RIS heeft gemuteerd.

Hierbij moet wel gewezen worden dat de toegang tot het RIS met de nodige waarborgen omkleed moet zijn. Daarbij moet gedacht worden aan:

- de autorisatie voor het muteren van het register;
- procedures voor het beheer van het register;
- maatregelen in geval van uitval.

Ten opzichte van de gemeenteraadsverkiezingen vindt er de volgende aanpassing van de regelgeving plaats. In het afschrift dat aan de stembureaus wordt verstrekt, hoeft de naam of het kenmerk van de ambtenaar die het RIS gemuteerd heeft niet te worden opgenomen.

De gemeenten die tot nu toe hebben meegedaan aan de experimenten met SWS hebben het RIS ofwel in Excel aangemaakt of hiervoor een GBA-applicatie gebruikt. De gemeenten die tot nu toe hebben meegedaan hebben geen problemen ondervonden met het bijhouden van het RIS.

2.4 Kiezerspas

⁷ Op grond van artikel 5, eerste lid van het Tijdelijk experimentenbesluit KoA, vijf dagen voor de dag van stemming. Op grond van lid 2 van dit artikel kan de burgemeester besluiten om deze termijn te verkorten tot uiterlijk één dag voor de verkiezingen.

Voor kiezers in de aan het experiment deelnemende gemeenten is het bij de Tweede Kamerverkiezingen mogelijk om een kiezerspas aan te vragen. Binnen een deelnemende gemeente functioneert de stempas hetzelfde als de kiezerspas (artikel 2 van het Tijdelijk experimentenbesluit KoA). Met de stempas kan echter niet buiten de eigen gemeentegrens een stem worden uitgebracht (artikel 11 van het Tijdelijk experimentenbesluit). In het geval van de Provinciale Staten- en Tweede Kamerverkiezingen moeten kiezers die hun stem buiten de gemeente willen uitbrengen een kiezerspas aanvragen. Deze kiezerspas is identiek aan de kiezerspas bij het reguliere verkiezingsproces. Dit houdt in dat kiezers in de aan het experiment deelnemende gemeenten als zij een kiezerspas aanvragen hun stempas moeten inleveren en daarvoor een oproepingskaart ontvangen. Op de oproepingskaart wordt dan een stempel geplaatst zodat deze is omgezet in een kiezerspas (artikel 12 Tijdelijk experimentenbesluit). Op de stempas wordt vermeld dat met de stempas niet buiten de eigen gemeente gestemd kan worden. Algemene bepalingen over het aanvragen van een kiezerspas zijn terug te vinden in hoofdstuk K van de Kieswet; let hierbij wel op artikelen 2, 11 en 12 van het Tijdelijk experimentenbesluit.

3. Ervaringen experiment SWS 2006⁸

Aan het experiment met SWS bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 hebben 239 gemeenten deelgenomen waardoor ruim 7,3 miljoen kiesgerechtigden onder dit regime hun stem konden uitbrengen.

Ten behoeve van de evaluatie heeft het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties Interview-NSS gevraagd om een onderzoek te doen onder kiesgerechtigden, stembureauleden en gemeenten over het verloop van het experiment. Hieronder staan enkele bevindingen over het verloop van het experiment. Deze zijn enerzijds gebaseerd op de bevindingen van het evaluatierapport en anderzijds op materiaal dat door het ministerie is verzameld. Op www.minbzk.nl/koa kunt u de gehele evaluatie terugvinden.

Op de dag van stemming hebben zich geen grote problemen voorgedaan. In het traject naar de verkiezingen toe is er bij het drukken en distribueren van de stempas een enkele keer een probleem opgetreden. Deze zijn door de betreffende gemeente steeds adequaat opgelost.

Bij de verkiezingen van 7 maart 2006 heeft veertien procent van de stemmers die op de hoogte waren van de mogelijkheid, gestemd in een ander stembureau. De voornaamste informatiebron was hierbij voor veel kiesgerechtigden de stempas, terwijl eenderde van de kiezers niet op de hoogte bleek van de mogelijkheid om in een ander stembureau te stemmen.

⁸ De ervaringen die bij eerdere experimenten zijn opgedaan, kunt u teruglezen op www.minbzk.nl/koa.

De voornaamste reden om te stemmen in een ander stembureau was dat het andere stembureau op de route lag. Vooral centraal gelegen stembureaus trekken veel kiezers uit een ander stemdistrict.

Verreweg de meeste stembureauleden vinden de nieuwe werkwijze een verbetering. De meeste medewerkers geven verder aan dat ze minder tijd per kiezer besteden. Voor enkele stembureauleden was het werk hierdoor minder uitdagend. Een meerderheid van de kiesgerechtigden en van de stembureauleden gaf aan dat ze het stemmen in een willekeurig stembureau sterk prefereren boven het op de dag van stemming nog kunnen aanvragen van een vervangende oproepingskaart.

Verder blijkt dat een aantal kiesgerechtigden en stembureauleden de stempas niet genoeg vonden verschillen van de oproepingskaart. Voor een kwart van de kiezers voldeed de oproepingskaart niet aan hun verwachtingen. De meerkosten van het experiment waren vooral zichtbaar in stedelijke gebieden. De grootste kostenpost is vaak de intensievere voorlichting, die veelal niet specifiek aan SWS is gekoppeld. Ten aanzien van het gebruik van het register van ingetrokken stempassen (RIS) zijn geen wezenlijke problemen geconstateerd. Een meerderheid van de gemeenten heeft gebruik gemaakt van een GBA-applicatie of van Excel om het RIS vorm te geven.

4. Evaluatie

Op grond van de Experimentenwet Kiezen op Afstand evalueert het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties alle experimenten die plaatsvinden. Bij de evaluatie van het experiment met SWS bij de Tweede Kamerverkiezingen zal de evaluatie in grote lijnen op dezelfde manier plaatsvinden als bij de gemeenteraadsverkiezingen van 7 maart 2006.

Bij het experiment bij de gemeenteraadsverkiezingen zijn gezien de omvang van het experiment met SWS door het onderzoeksbureau 60 gemeenten geselecteerd waar een evaluatie heeft plaatsgevonden. De omvang van de selectie van gemeenten bij de evaluatie van het experiment bij de Tweede Kamerverkiezingen is afhankelijk van het aantal deelnemende gemeenten.

Tevens is er bij de gemeenteraadsverkiezingen onder de burgers van alle deelnemende gemeenten een steekproef getrokken. Als laatste zijn ook stembureauleden benaderd om hun ervaringen met het experiment in de evaluatie mee te nemen. De stembureauleden waren afkomstig uit de 60 voor het onderzoek geselecteerde gemeenten.

Voor het uitvoeren van de evaluatie zal het ministerie wederom een onderzoeksbureau inschakelen. Bij het verzenden van deze circulaire is het nog niet duidelijk welk bureau de evaluatie gaat uitvoeren. Hierover worden de deelnemende gemeenten in een later stadium geïnformeerd.

Uiteraard blijft de medewerking van de deelnemende gemeenten onontbeerlijk voor een succesvolle evaluatie. Natuurlijk kunnen gemeenten die geen deel uitmaken van de steekproef hun ervaringen, opmerkingen en mogelijke verbeterpunten doorgeven aan het ministerie. Deze zullen door de projectgroep KoA worden geclusterd en worden meegenomen in de eindrapportage.

De evaluaties van de experimenten in 2004, 2005 en 7 maart 2006 bevatten reeds antwoorden op deze vragen. Het experiment bij de Tweede Kamerverkiezingen biedt een nieuwe kans om ervaring op te doen met SWS. Deze nieuwe ervaringen zullen een rol spelen bij de mogelijke landelijke invoering van SWS.

5. Communicatie en informatie

De communicatie en informatievoorziening rond het experiment zal, naast deze circulaire, op verschillende manieren plaatsvinden. Hieronder worden de verschillende activiteiten toegelicht.

Voor de Tweede Kamerverkiezingen op 22 november 2006 is door het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties een Informatiepunt KoA ingericht ten behoeve van de voorlichting aan burgers, gemeenten en andere belangstellenden (o.m. pers en politieke partijen). Het Informatiepunt is op werkdagen van 09.00 tot 17.30 uur telefonisch te bereiken op het nummer 070 426 8010 en per e-mail op koa@minbzk.nl. U kunt het Informatiepunt ook faxen of een brief sturen. Het faxnummer is 070 426 6489. Correspondentie kan worden gericht aan Projectgroep KoA, Postbus 20011, 2500 EA Den Haag.

Voor de komende verkiezingen kan gebruik worden gemaakt van het boekje 'Antwoorden op veelgestelde vragen', dat voor de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 naar de gemeenten verzonden is. In dit boekje is ook uitvoerig stilgestaan bij SWS. De hierin gegeven informatie sluit voor een groot deel aan bij de informatie voor de Tweede Kamerverkiezingen. Als aanvulling op dit boekje zijn op www.minbzk.nl/koa de vragen en antwoorden te vinden die niet genoemd staan in het boekje. Het boekje is tevens via deze site te raadplegen en te downloaden.

Daarnaast zal er op gezette tijden een elektronische nieuwsbrief verschijnen om de deelnemende gemeenten te informeren over de stand van zaken. U kunt zich voor de nieuwsbrief aanmelden op www.minbzk.nl/koa. Op deze site kunt u uw vragen stellen en achtergrondinformatie over het project vinden.

Het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties voert rond de verkiezingen een opkomstbevorderende campagne. In deze campagne zal aandacht worden besteed aan het experiment met SWS. Zo zal er op www.uheeffhetvoorhetzeggen.nl ingegaan worden op SWS. Daarnaast hebben gemeenten de mogelijkheid om campagnefolders over SWS te bestellen.

Uiteraard is het de taak van de deelnemende gemeenten om hun kiezers te informeren over de deelname aan het experiment en de consequenties hiervan voor het stemproces. Bij de circulaire van januari 2006 is een standaardtekst opgenomen die gebruikt kan worden om de kiezers te informeren over het nieuwe stemproces.

6. Aanmelden voor Provinciale Statenverkiezingen

Bij de Provinciale Statenverkiezingen van 7 maart 2007 zal wederom een experiment plaatsvinden. Hiervoor is mede gekozen om zodoende beide verkiezingen onder hetzelfde regime te laten plaatsvinden. Hierbij wordt aangesloten bij het verzoek van de VNG en de NVVB zoals dit in hun brief aan de Tweede Kamer van 21 juni 2006 is verwoord.

Over de aanmelding voor de Provinciale Statenverkiezingen heeft de Minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelatie u een brief gestuurd. Hierin wordt aangegeven dat gemeenten de mogelijkheid hebben om zich door middel van één raadsbesluit aan te melden voor beide experimenten.

Bijlage 2 Herindelingsverkiezingen

Op 22 november a.s. worden in een aantal gemeenten zowel Tweede Kamerverkiezingen als gemeenteraadsverkiezingen gehouden. Concreet betekent dit dat alle gemeenten die deel gaan uitmaken van de nieuwe gemeente, de verkiezingen voor de Tweede Kamer moeten organiseren terwijl voor de organisatie van de gemeenteraadsverkiezingen in de betreffende herindelingswet één gemeente is aangewezen. Afstemming is derhalve gewenst.

Kiesgerechtigden

De kring van kiesgerechtigden verschilt voor de Tweede Kamerverkiezingen en de gemeenteraadsverkiezingen (gedefinieerd in de artikelen B 1 respectievelijk B 3 van de Kieswet). Inwoners met de nationaliteit van een andere lidstaat van de Europese Unie en vreemdelingen die langer dan vijf jaar rechtmatig in Nederland verblijven, zijn stemgerechtigd voor de gemeenteraadsverkiezingen, maar niet voor de Tweede Kamerverkiezingen. Bovendien wordt de kiesgerechtigde voor de Tweede Kamerverkiezingen opgeroepen door de burgemeester van de 'oude' gemeente, terwijl voor de gemeenteraadsverkiezingen de burgemeester van de organiserende gemeente de oproep doet.

Het is noodzakelijk voor beide verkiezingen een aparte oproepingskaart/stempas⁹ te versturen en de kiezers er op te wijzen dat ze beide kaarten nodig hebben. Bij voorkeur dienen deze oproepingskaarten/stempassen een andere kleur te hebben om eventuele vergissingen te voorkomen.

Wettelijk gezien is sprake van één kiezersregisters/RIS¹⁰ waarbij per verkiezing een uitdraai wordt gemaakt. Elk stembureau beschikt over een dergelijk afschrift van gegevens. Vanuit praktisch oogpunt zou u er voor kunnen kiezen met één uitdraai te werken waarbij in kolommen is aangegeven of een kiezer voor de desbetreffende verkiezing kiesgerechtigd is.

Benoeming leden stembureau

Voor de Tweede Kamerverkiezingen is het indelen van de kiesdistricten en de benoeming van de (plv.) leden van het stembureau de verantwoordelijkheid van burgemeester en wethouders van de 'oude' gemeenten (artikelen E 2 en E 4 Kieswet). Voor de gemeenteraadsverkiezingen is de benoeming van de leden van het stembureau de verantwoordelijkheid van de organiserende gemeente (artikel 55, zesde lid, Wet algemene regels herindeling). Praktisch is het wenselijk dat deze overeenkomen. Dat kan worden bereikt door de aanwijzing en benoeming te doen in de vorm van een gezamenlijk besluit, dat wordt ondertekend namens het college van

⁹ Gemeenten die deelnemen aan het experiment met stemmen in een willekeurig stemlokaal gebruiken een stempas in plaats van een oproepingskaart.

¹⁰ Gemeenten die deelnemen aan het experiment met stemmen in een willekeurig stemlokaal gebruiken een register van ingetrokken stempassen (RIS).

de 'oude' gemeente door burgemeester en wethouders van de organiserende gemeente.

Voor zover nu bekend zullen alle gemeenten twee machines per stemlokaal inzetten. Op grond van artikel J 19 van het Kiesbesluit zult u in dat geval een extra stembureaulid moeten benoemen. Het ene lid kan dan de machine voor de Tweede Kamerverkiezingen vrijgeven voor stemming en een ander lid de machine voor de gemeenteraadsverkiezingen.

Het is wenselijk om de leden van het stembureau goed te instrueren over de gang van zaken bij deze gecombineerde verkiezingen.

Registratie van aanduidingen

Bij herindeling is sprake van een nieuwe gemeente. In de nieuw te kiezen raad heeft nog geen enkele partij zitting. Daarom moeten alle plaatselijke politieke groeperingen, ook die van de organiserende gemeente, zich opnieuw bij het centraal stembureau (van de organiserende gemeente) laten registreren waarbij zij aan alle eisen van artikel G 3 Kieswet moeten voldoen.

Kandidaatstelling

Bij een gemeentelijke herindeling ontstaat een nieuwe gemeente. Bij de kandidaatstelling zijn daarom alle politieke groeperingen (ook de al landelijk geregistreeerde) verplicht opnieuw ondersteuningsverklaringen te overleggen en een waarborgsom te betalen.

Voor de nummering van de kandidatenlijsten geldt de volgende regeling. Eerst worden genummerd de lijsten van de groeperingen die zitting hebben in de gemeenteraad van de organiserende gemeente in volgorde van het aantal bij de laatstgehouden verkiezing behaalde stemmen. Vervolgens wordt de nummering van de overige groeperingen door loting bepaald. Zie hierover artikel 55, vierde lid, van de Wet Arhi en artikel I 14 van de Kieswet. Feitelijk worden dus dezelfde regels aangehouden als bij reguliere verkiezingen, met dien verstande dat nog van belang is of een partij afkomstig is uit de organiserende gemeente of niet.

Indien sprake is van samenvoeging van aanduidingen dan heeft dit alleen effect op de lijstnummering indien ten minste één van beide partijen bij de vorige verkiezing in de organiserende gemeente een zetel heeft behaald. De stemmenaantallen van die partijen mogen dan worden samengeteld. Dit geldt niet indien er sprake is van samenvoeging van aanduidingen door een partij van de organiserende gemeente en een partij van een andere bij de herindeling betrokken gemeente. Alleen het behaalde aantal stemmen van de groepering uit de organiserende gemeente mag worden meegeteld.

Indien politieke partijen besluiten tot een fusie waarbij nieuwe statuten worden vastgesteld, is sprake van een geheel nieuwe groepering die derhalve niet in aanmerking komt voor voorkeursnummering. Indien slechts bestaande statuten worden aangepast of een bestaande aanduiding wordt gewijzigd, komt de groepering wel in aanmerking voor voorkeursnummering.

Aanvragen kiezerspassen en volmachten

Het is aan te bevelen om het afgeven van kiezerspassen, volmachtbewijzen en vervangende oproepingskaarten of stempassen voor beide verkiezingen te combineren en onder te brengen bij de 'oude' gemeente. Daarmee wordt immers voorkomen dat de kiezer hiervoor langs twee verschillende locaties moet.

Gang van zaken op het stembureau

Kiezers krijgen twee volgnummers, ieder van een andere kleur: één voor de Tweede Kamerverkiezingen en één voor de gemeenteraadsverkiezingen. Het verdient aanbeveling in uw voorlichting kiezers er op te wijzen dat zij twee oproepingskaarten/stempassen voor beide verkiezingen dienen mee te nemen. Ook het gebruik van twee stemmachines kunt u daarbij onder de aandacht brengen.¹¹ Verder is het wenselijk onder de aandacht van de kiezers te brengen dat de politieke groeperingen een ander lijstnummer kunnen hebben voor de gemeenteraadsverkiezingen dan voor de Tweede Kamerverkiezingen.

Uitslag

Voor de Tweede Kamerverkiezingen moet de voorzitter van het stembureau het proces-verbaal, de stembescheiden en het geheugen van de stemmachine inleveren bij de burgemeester van de 'oude' gemeente (artikel N 11 Kieswet). Deze zorgt vervolgens voor het overbrengen daarvan naar de voorzitter van het hoofdstembureau (artikel N 12 Kieswet). Het hoofdstembureau is in dit geval het hoofdstembureau van de kieskring waartoe de gemeente behoort (zie artikel E 5 Kieswet). Het hoofdstembureau geeft de uitslag uiteindelijk door aan het centraal stembureau, de Kiesraad.

Voor de herindelingsverkiezingen geeft de voorzitter van het stembureau de uitslag door aan de burgemeester van de organiserende gemeente. Burgemeester en wethouders van de organiserende gemeente benoemen het hoofdstembureau voor de herindelingsverkiezingen (artikel E 7 Kieswet). Het hoofdstembureau treedt bij gemeenteraadsverkiezingen tevens op als centraal stembureau (artikel E 11, vierde lid, Kieswet).

Elk stembureau dient dus twee afzonderlijke processen-verbaal op te maken.

Verdere procedure

De leden van de oude gemeenteraden treden af op 31 december. Op 1 januari treden de leden van de nieuw raad aan; de eerste bijeenkomst van de raad in nieuwe samenstelling is op 2 januari. In die eerste vergadering worden de raadsleden beëdigd en dient de raad vervolgens de wethouders te benoemen, evenals een plaatsvervangend raadsvoorzitter en een griffier. Daarnaast is het gebruikelijk dat in deze vergadering het reglement van orde van de raad wordt vastgesteld en, indien gewenst, de verordening op de raadscommissies. De oproep voor de vergadering

¹¹ Slechts in gemeenten waar wordt gestemd met behulp van Sdu stemmachines volstaat het gebruik van één stemmachine omdat deze voor twee verkiezingen tegelijkertijd kan worden gebruikt.

dient uit te gaan van de burgemeester van de organiserende gemeente. De burgemeester van de nieuwe gemeente, tevens raadsvoorzitter, is immers pas op 1 januari officieel in functie.

